

JONO DUNSO ŠKOTO MOKYMO ĮTAKA LIETUVIŲ PRANCIŠKONŲ TEOLIGINĖS MINTIES RAIDAI

Saulius Bytautas

ANOTACIJA

Straipsnyje nagrinėjamas Jono Dunso Škoto teologinės mąstysenos poveikis Lietuvos pranciškonų pasaulėžiūrai ir veiklai. Pranciškonų teologijoje sukūrimas, įsikūnijimas ir Jėzaus Prisikėlimas yra glaudžiai susiję. *Dievo begalybės* sąvoka be galo svarbi, norint suprasti Dievo veikimą. Straipsnyje aprašomas Jono Dunso Škoto gyvenimas, apžvelgiami jo filosofijos bei teologijos veikalai ir įžvalgos, Škoto mokslas, kuris rėmėsi Ordino įkūrėjo šv. Pranciškaus dvasia. Škotizmas Lietuvoje sulaukė sekėjų, kurie puoselėjo pranciškoniškosios dvasios ugdymą, rūpinosi mokslo paveldu ir plėtra.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: Jonas Dunsas Škotas (*John Duns Scotus*), škotizmas, pranciškonai, Lenkija, Lietuva.

ABSTRACT

This article discussed the effect of the theological thought of Duns Scotus on the outlook and activities of Lithuanian Franciscans. In Franciscan theology the Creation, the Incarnation, and the Resurrection of Our Lord are linked closely together. The idea of the Divine Omnipotence is essential for understanding God's actions. After describing Scotus' life we examine his works and insights in theology and philosophy. His teaching was based on the spirit of the Order's founder, St Francis. Scotism found disciples in Lithuania who fostered the Franciscan spirit in the country and sponsored the spread of Scotist heritage there.

KEY WORDS: Duns Scotus, Scotism, Franciscans, Poland, Lithuania.

Br. kun. dr. Saulius Bytautas OFM

OFM Lietuvos Šv. Kazimiero provincija, Kauno Šv. Jurgio konventas

Papilio g. 9, LT-44275 Kaunas, Lietuva

El. paštas: sauliusbytautas@yahoo.com

Įvadas

Jonas Dunsas Škotas gyveno scholastikos mokslo suklestėjimo metu. Dėl proto aštrumo ir subtilumo nenorėjo kartoti to, kas kitų jau buvo pasakyta, todėl, žengdamas pažinimo keliu, į anksčiau scholastų veikalus žvelgė kritiko akimis. Jo supratimu, tiesos pažinimas nuolat daro pažangą. Būdamas objektyvus ir nešališkas, jis labiau mėgo tiesą negu sistemą. Kaip Williama Ware mokinys ir Oksfordo mokyklos sekėjas, jis teikė pirmenybę metafizikai ir matematikai, bet tai jam netrukdė sudaryti sintezę, pagrįstą meilės ir valios idėja. Jis buvo mokytojas – pirmiausia savo įsijautimu ir problemų svarstymu, su platoniška-augustinėsa savo Ordino tradicija, bet tuo pačiu metu labai žavėjosi Aristotelium. Daugelyje tezių jis nutolo nuo šv. Bonaventūros, bet aštriai kritikavo Henriką iš Gento, to meto tomistinių teorijų priešą. Kai kada jis kaltinamas esą buvęs sistemingas ir pavydus Tomo Akviniečio įžvalgoms. Jei kartais ir atmetė jo mokslą, tai jis darė tik tiesos meilės verčiamas ir naudodamasis teisėta laisve dėl diskutuotinių dalykų. Jis stengėsi sudaryti savo filosofinę-teologinę sistemą, remdamasis teze, kad tikėjimas, protas ir autoritetas vienas kitam neprieštarauja, stengėsi rasti savo sintezės pagrindinius elementus. Škotu paprastai mažai domimasi, nes jo darbai labai gilūs ir sudėtingi. Jo filosofijos-teologijos sistemą ne taip lengva trumpai, aiškiais žodžiais ir suprantamu būdu išreikšti. Kai Jonas Dunsas Škotas įsitraukė į aktyvų mokslo darbą, Mažesniųjų brolių ordine jau buvo per 50 daktarų, iš kurių pažymėtini šv. Antanas Paduvietis – evangeliškasis daktaras, Aleksandras Haliėtis – nenuginčijamasis daktaras, šv. Bona-

ventūra – serafiškasis daktaras; jie buvo kūrėjai pranciškoniškos mokyklos, kurios tikslas – mokslą panaudoti gyvenimui pagal šv. Augustiną, pripažįstant Dievą, kaip Aukščiausiąjį Gėrį, gyvenimo ir mokslo centru. Šios nuostatos lėmė, kad jų veikaluose dažnai pastebimas mylintis Kristų asketas, apaštalas, kuris uždega sielas, ar mistikas, visiškai paskendęs dvasiniuose apmąstymuose. Lietuvoje pranciškonai domėjosi Jono Dunso Škoto mokslu, parašė ir išleido ar rankraščiais paliko škotizmu paremtų veikalų bei studijų.

1. Jono Dunso Škoto gyvenimas

Jonas Dunsas Škotas gimė apie 1265 m. Škotijos Dunso bažnytkaimyje, netoli Berwicko miesto. Jonas įstojo į Mažesniųjų brolių ordiną apie 1280 m.¹, o 1291-03-17 po ketverių metų filosofijos ir trejų metų teologijos studijų buvo išventintas kunigu. 1300 m. jis dėstė „Sentencijas“ Oksforde, 1302–1303 m. – Paryžiaus universitete. Pagal Paryžiaus universiteto statutą, nebuvo galima dėstyti universitete nestudijavus jame devynerių metų teologijos, išskyrus vienuolius, kurie po ketverių metų studijų Paryžiaus universitete galėjo kitus penkerius metus papildyti iš praleistų bestudijuojant vienuolyno seminarijoje. Iš šio fakto galima padaryti išvadą, kad Škotas prieš tai studijavo Paryžiaus universitete, kur, tarp kitų profesorių, klausė prof. Gonsalvo iš Ispanijos. Užbaigęs šias studijas, buvo pakviestas profesoriauti Kembridže. Be to, Oksfordo Mertono kolegijos 66 rankraštis tvirtina, kad išgarsėjo Kembridže, Oksforde ir Paryžiuje. Ir iš tikrųjų vienoje „Ordinatio“ traktato vietoje Škotas pats savo ranka skaitytojui nurodo savo „quaestionem Cantabrigensem“, kuri užsiliko po rinkinio antrašte „Reportatio“ 12 rankraštyje Todi miesto bibliotekoje. 1303 m. jis atsisakė pasirašyti Pilypo Gražiojo peticijas prieš Bonifacijų VIII, dėl to turėjo nutraukti savo dėstymą Paryžiaus universitete². 1304 m. lapkričio 18 d. prof. Gonsalvo iš Ispanijos, Mažesniųjų brolių ordino generolas, pristatė Dunsą Škotą Paryžiaus universitetui šiais žodžiais: kaip mylimą Kristuje tėvą Joną Dunsą Škotą, apie kurio pavyzdinę gyvenimą, pasižymėjimą mokslo srityje, proto subtilumą ir kitas jo žymias ypatybes, ar ilgu patyrimu, ar visur pasklidusia apie jį garbe, gerai esu informuotas ir jį pavedu jūsų malonei³.

1305 m. Škotas dėstė Paryžiaus universitete ir tuo pačiu metu buvo pranciškonų studijų rektorius, turėjo iškilmingą disputą, vadinamąjį „Quodlibet“. Žinoma, kad 1306–1307 m. mokslo metais pranciškonų studijų rektorius jau buvo Aleksandras iš Aleksandrijos. 1307 m. pabaigoje Škotas nuvyko į Kelną, kur netikėtai mirė 1308-11-08 ir ten palaidotas pranciškonų bažnyčioje⁴. Jo bendraamžiai jį vadino Subtiliuoju daktaru, o vėlesnieji mokslininkai – ir Marijos daktaru. 1905 m. jam buvo užvesta beatifikacijos byla.

2. Jono Dunso Škoto veikalai ir įžvalgos

Nauji tyrimai parodė, kad iš 24 Škoto veikalų, išspausdintų T. Luko Waddingo OFM Paryžiuje 1637 m.⁵, autentiški yra tikrai šie:

- „Quaestiones in IV libros Sententiarum“, pavadintų „Opus Oxoniense“ arba „Ordinatio“ ir „Opus Parisiense“;
- „Disputatio de quodlibet“;

¹ SCARAMUZZI, D. *Duns Skoto summula*. Firenze, 1990, p. XI.

² Ibid., p. XII.

³ Ibid.

⁴ Ibid., p. XIII.

⁵ Ibid., p. XIV.

- „Collationes“;
- „Tractatus de primo principio“;
- „Tractatus theorematum; Commentarii in scripta Philosophorum“;
- „Quaestiones super libros Methaphysicorum Aristotelis; De anima“;
- „Super Universalia Porphyrii“;
- „Super praedicamenta“;
- „Super I et II Perihermias“;
- „Super librum Elenchorum“⁶.

Visi kiti Luko Waddingo OFM išleisti raštai nėra autentiški. Reikia priskirti prie abejotinių traktatą „De perfectione statuum“, yra išlikęs keturiuose XV a. rankraščiuose. Iki šiol nebuvo rasta jokie XIV a. autoriaus, kuris priskirtų šį traktatą Škotui. Tačiau vidiniai argumentai už neautentiškumą neatrodo nulemiantys, nors ir daroma prielaida, kad Lukas Waddingas OFM dėl tos pačios abejingumo priežasties jo ir neįtraukė savo laidoje, nors kai kurios tezės visiškai sutampa su autentiškais Škoto veikalais. Pavyzdžiui, Nr. 21 skaitome, kad vyskupo ar kunigo luomas ir laipsnis „convenienter dicitur status exercendae virtutis, et non acquirendae“ (tinkamai sakoma – luomas pratimo, bet ne įsigijimo dorybės); veikale „Ordinatio“ (arba „Opus Oxoniense“): „potest dici distinguendo quod quaedam est persona perfecta in statu perfectionis exercendae, sicut praelatus, quaedam est persona fectionis acuirendae, ut religiosus“ (susikirstant galima sakyti, kad vienas tobulas asmuo yra pratimo tobulybės luome kaip prelatas, o kitas yra įsigijimo tobulybės luome kaip vienuolis). Antra vertus, jei šis veikalas ir būtų autentiškas, jis mums mažą padėtų nustatyti Subtiliojo daktaro askezes ir mistikos mokslą. Be to, tai yra ne tiek askezės ir mistikos, kiek filosofijos, teologijos ir juridinis veikalas, kuriame polemikos forma lyginami kunigo, vyskupo ir popiežiaus luomai su vienuolio luomu, kuriam skiriama didelė svarba ir iškeliamas pranciškoniškas neturtas. Dar daugiau (o tai yra esminis dalykas) – neturime jokie patvirtinimo, kad Škotas šį veikalą būtų peržiūrėjęs, pataisęs ar kaip nors patvirtinęs, kad galėtume pažinti originalią jo mintį.

Vienas iš svarbiausių Škoto veikalų yra „Ordinatio“, nes jis parašytas su dideliu rūpestingumu ir sulaukus autoriui pačios brandos. Dėl to, jei jo veikaluose pasitaiko kokia nuomonė, ne visiškai sutinkanti su išdėstytu mokslu „Ordinatio“, reikia ją palyginti su kontekstu. Tai taikytina taip pat ir jo veikalams „Lectura ir Reportatio examinata“, kadangi rašydamas „Ordinatio“ ir besinaudodamas mirtais veikalais, Škotas negalėjo nepastebėti šiuose veikaluose pasitaikančių netikslumų. Ir autentiški veikalai ne visi yra vienodos vertės, ne visi vienodai tarnauja Subtiliojo daktaro originaliam mokslui pažinti. Kritišku ir moksliniu požiūriu vertingiausias Jono Dunso Škoto veikalas yra „Opus Oxoniense“, arba „Ordinatio“. Tai keturių Petro Lombardo „Sentencijų“ knygų aiškinimas. Jį autorius parašė, diktavo ir parengė leisti. Tik gaila, kad jį taisydamas, pildydamas ir tobulindamas autorius mirė, ir veikalas liko nebaigtas. Tada jo mokiniai panorė veikalą pabaigti, bet, taip jiems besidarbuojant, atsirado skirtingų tekstų, ir ilgainiui jau buvo sunku atskirti paties mokytojo originalą. Dabar ir yra kritiškos laidos uždavinys atsekti, kokį šio veikalo tekstą paliko pats Dunsas Škotas. Paskutinės kritiškos „Opus Oxoniense“ laidos leidėjai, norėdami atsekti originalą, remiasi Asyžiaus rankraščiu, iš kurio matyti, kad jo redaktorius turėjo prieš akis Jono Dunso Škoto rankraščius⁷. Jonas Dunsas Škotas nepaliko jokie rašyto askezės ar mistikos veikalo. Škoto filosofinių ir teologinių veikalų esminę galvosena jį mokiniai pripažino kaip pranciškoniškumo dvasios pagrindą.

⁶ Ibid., p. XV.

⁷ Ibid., p. XVII.

2.1. Jono Duns Škoto filosofinė ir teologinė mąstysena

Filosofijos srityje Jonas Dunsas Škotas daugiausia nagrinėja metafiziką. Per ją ir reikia ieškoti raktą į visą jo mokslo sistemą⁸. Tėv. dr. Bernardinas Grauslys, OFM, Škoto mokslo žinovas, rašo, kad suvokus Škoto minties pagrindinį šaltinį – būties kaip gėrio supratimą, visas jo mokslas tampa aiškus⁹. Pasak Škoto, būtis yra gėris savo tobulybės pilnybėje. Gėris yra matas, nustatęs būties ir tikrovės laipsnį. Kadangi būties tikrovė priklauso ne transcendentinei, o konkrečiai sferai, tai tik individas galutinai atbaigia būtį. Dėl to Škotas su didžiu atidumu nagrinėja individą, norėdamas susekti galutinę jo tobulybę, dėl kurios šis individas yra tas, o ne kitas. Perėjęs į teodiciją, Škotas teigia, kad Dievą pažįstame ne vidiniu nujautimu, bet per kūrinis, priežastingumą, neigimą ir išaukštinimą – „negationem et eminentiam“. *Būtis* sąvoka yra vienaprasmė Dievui ir kūrinui, ir šis vienodas supratimas nesipriešina Dievo paprastumui – „simplicitati Dei“. Begalinės būties idėja tobuliausiu būdu išreiškia Dievo prigimtį. Tarp Dievo savybių-atributų pirmą vietą užima valia¹⁰, kuri, būdama iš esmės laisva, proto valdoma, nėra despotiška – „cum sit Deus agens rectissima ratione“¹¹. Psichologijos srityje Škotas moko, kad siela yra substanciali gyvos žmogiškos sudėties forma, bet kūnas taip pat turi, nors ir antraeilę, savo formą, per kurią jis, nepriklausomai nuo sielos, teikia buvimą visoms savo dalims – tai „forma corporeitatis“. Pažinimas prasideda juslėmis, kurios be proto pagalbos negali tikrai ir pakankamai pažinti daiktų egzistencijos. Žmoguje protas yra nugalimas valios, kuri, būdama veikli ir laisva, yra atsakinga už kiekvieną sielos tvarkingą ar netvarkingą veiksmą, pasirenkanti gėrį ar blogį ir vieną iš dviejų gėrių, kilnumą. Škoto etika taip pat yra paremta valios pagrindu. Veiksmo morališkumą pirmiausia lemia valia. Moralinis gėris formaliai yra valios pasirinkimas „Actus elicited voluntatis“, o šis laisvos valios pasirinkimas jau yra praktika, tuo tarpu iš šalies „ad extra“ įsakyta praktika yra tik materialus gėris. Tobulybė yra daugiau Dievo meilė nei jo pažinimas. Gamtos įstatymas „lex naturalis“ glūdi dekaloge, bet pirmoje vietoje yra tie įsakymai, kurie liečia begalinę būtį – Dievą, nes jie yra aiškūs tiesioginiai etikos principai ir turi visuotinę vertę; kiti gi apima liečiamuosius dalykus „elementa contingentia“, ir nors visiškai atitinka proto reikalavimus, tačiau Dievas gali nuo jų atleisti. Žmogus nėra įpareigotas kreipti visus, net ir mažiausius, savo veiksmus į Dievą ir taip pat gali atlikti tokius veiksmus, kurie konkrečiai nėra nei geri, nei blogi, bet indiferentiški¹². Teologijoje Jonas Dunsas Škotas, remdamasis Apreiškimu, kad Dievas yra meilė – „Deus Caritas est“ – daro daug reikšmingų išvadų. Pati teologija, pasak Škoto, yra labiau praktiškas mokslas nei spekuliatyvus, kadangi nagrinėja Dievą ne „propter speculari“, bet „propter operari“, t. y. ne dėl mūsų tuščio smalsumo patenkinimo, bet dėl mūsų galutinio tikslo apšvietimo. Be to, labai įdomu, kad Škotas visai kitokiame istorijos kontekste parodo pasaulio ir žmonių sukūrimą, Kristaus sielos su Dieviškuoju Žodžiu sujungimą, jo įsikūnijimą ir jo Motinos nekaltumą, tuo pateikdamas ne tik naują teologijos sistemą, bet ir atidengdamas daug naujų paslapčių arba jas parodydamas naujame kontekste. „Meilė Dievuje, pasak Duns Škoto, yra *rationalissima* ir *ordinata*. Dėl to ji laikosi tvarkos: Dievas pirma nori save patį, paskui nori perduoti savo gėrį kitam už savęs aukščiausiu būdu. Tas Dievo norėtas kūrinys pirmiausia yra Kristus, predestinuotas Dievo garbei iš gryno aukščiausio gėrio nesavanau-diško dosnumo, visai neatsižvelgiant į jo nuopelnus ir kitų nusikaltimą. Kristaus predestinacija tokia absoliuti ir nepriklausoma, kad Jis būtų taip predestinuotas ir tuo atveju, jei Dievas nebūtų galvojęs

⁸ MOOMAN, J. *A history of the Franciscan Order from its origins to the year 1517*. Chicago, 1988, p. 255.

⁹ GRAUSLYS, B. Jonas Duns Skotas. In *Lietuvių enciklopedija*, t. 5. Boston, 1955, p. 240–242.

¹⁰ RYAN, J., BONANSEA, B. *John Duns Scotus 1265–1965*. Washington, 1965, p. 83–121.

¹¹ BALIĆ, C. Duns Skoto. In *Enciclopedia Cattolica*, t. 4. Città del Vaticano, 1986.

¹² Ten pat.

kurti kitų kūrinių. Nusprendęs Kristui suteikti aukščiausią galimą malonę, Dievas ieško pagrindo, kodėl Jam, o ne kitam kūriniui, duoti tą malonę. Įprasminti savo nesavanaudiškam dosnumui Dievas nusprendžia Kristų sujungti su Dieviškuoju Žodžiu, kad nerastų jokių varžtų savo dosnumui. „Kodėl Dievas sukūrė kitus kūrinius, pagrindą randame toje absoliutaus gėrio sąvokoje. Dievo laimė esmiškai yra skirta kitiems. Taigi tuo pačiu Dievas nori, kad ir Kristus būtų kitiems. Tai buvo pagrindas sukurti bent vieną kūrinių, palenktą Kristui. Tą kūrinių Bažnyčia vadina Marija, kuri buvo predestinuota kartu su Kristumi – *uno eodemque decreto*. Marija yra predestinuota pirmiau kitų kūrinių ir tuo pačiu pradėta gimtosios nuodėmės. Nekaltas prasidėjimas Duns Skoto teologijoje užima vieną iš esminių vietų. Toje pačioje gėrio sąvokoje Kristui ir Marijai yra sukurti visi kiti kūriniai.“¹³ Visų kitų kūrinių sukūrimas taip pat yra Dievo meilės veiksmas, nes Dievas, mylėdamas pats save, panoro kitų būtybių buvimo, kad jos galėtų laisvai jį mylėti. Malonė, kuri, pasak Škoto, sutampa su meile, glūdi valioje, o kadangi valia yra taip pat kardinalių dorybių sostas, tai ji su malonės pagalba gali atlikti antgamtinius veiksmus. Iš to išplaukia, kad nereikalingos ir neegzistuojančios įdiegtos moralinės dorybės – *virtutes morales infusae*. Dangiškoji laimė glūdi palaimintoje Dievo meilėje, o ši meilė, būdama laisva, yra pastovi ir nesibaigianti, nes ją palaiko pozityvi dieviškosios valios predestinacija. Kitos Škoto teologinės tezės yra šios: „Švč. Trejybės paslaptis, nebūdama priešinga protui, negali būti rezultatas argumentavimo „quia ad propter quid“. Gimtoji nuodėmė yra gimtojo žmogui privalomo teisingumo netekimas. Angelai, kaip žmonės, yra individai, sugrupuoti į vieną tą pačią rūšį; ir kaip galėjo nusidėti pirmą jų sukūrimo momentą, taip galėjo dėl savo bandymo gailėtis ir atsiversti. Sakramentai nėra fizinės malonės priežastys, nors realiai ją suteikia. Atgailos sakramento esmė yra pirmiausia kunigo išrišimas, o ne trys penitento veiksmai. Eucharistijos konsekracijos žodžiai, kuriuos vartoja Vakarų Bažnyčia, nėra visi esminiai ir neturi galios visapusiškai ir tikrai įrodyti transsubstanciacijos (substancijų pasikeitimo) paslapties be Tradicijos ir Bažnyčios mokslo.“¹⁴ Škotas, nutoldamas nuo ankstesnių scholastikų ir sukurdamas savo mokslo sistemą, įsigijo daug priešų. Nepaisant to, jo mokslas visuomet buvo aktualus. Remdamiesi jo mokslu, visuotinių Bažnyčios susirinkimų, ypač Tridento susirinkimo, tėvai priėmė daug reikšmingų nutarimų. Škotas atkreipė dėmesį į daugelį apreikštųjų tikėjimo tiesų ar pažiūrėjo į jas nauju žvilgsniu ir davė progą kitiems teologams jas panagrinėti bei išaiškinti. Dėl jo mokslo įtakos ilgus amžius buvo ginama Nekalto Marijos Prasidėjimo paslaptis, kol ji buvo paskelbta dogma. Taip Jonas Dunsas Škotas išsamiau kritišku metodu, plačiai naudojamu griežto proto argumentavimu, gėrio, valios, laisvės, veiklos ir meilės primato iškelimu dar prieš pasaulio ir žmonijos sukūrimą Kristaus ir Marijos pastatymu visatos centre sukūrė tvirtą ir nuolatinę mokslo sistemą, kurią iki mūsų dienų bėgant amžiams priėmė ir gynė daugybė teologų ir filosofų.

2.2. Jono Dunsas Škoto mokymo teologiniai aspektai

Pranciškonų teologijoje sukūrimas, įsikūnijimas ir Jėzaus Prisikėlimas yra glaudžiai susiję. Dievo begalybės sąvoka yra be galo svarbi, norint suprasti Dievo veikimą. Beribė Dievo laisvė ir meilė yra tarpusavyje susijusios tiek filosofiniu, tiek teologiniu požiūriu.

2.2.1. Dievo meilės laipsniai

Dievas, kuris yra pati meilė, skleidžia „liberalissime“ – laisviausiai savo gėrio ir meilės spindulius tvariniams, ir tai iš intymiausios meilės „ex maxima caritate“. Pasak Škoto, nors Dievas apima

¹³ GRAUSLYS, B. *Jonas Duns Skotas...*, p. 241

¹⁴ BALIĆ, C. *Duns Skoto...*

visus daiktus iš karto ir pageidauja jų buvimo nesikeičiančios, nepadalijamos ir nesibaigiančios amžinybės dabartyje, vis dėlto šis paprasčiausias dabarties veiksmas natūralius objektus veikia įvairiais būdais. Iš tikrųjų Dievas nori ir myli tobuliausiu būdu „perfectissime“, taigi ir išvada – tinkamiausiu ir protingiausiu būdu „rationabilissime“. Mylėdamas save pats, Jis nori turėti ir kitų mylinčiųjų (*condiligentes*) aplink save, suskirstydamas savo vientisinės meilės veiksmu įvairius tikslus, kas ir yra ištrykštanti meilė iš didžio atvirumo¹⁵.

2.2.2. Kristus – išganymo teikėjas

Ant šitaip išreiktų teocentrinių pagrindų stovi Kristaus centrizmas, su kurio pagalba Subtilusis daktaras papildė pranciškoniško dvasingumo kristocentrišką sintezę spekuliatyviame ir dogmatiniame mokslo bare, kurį pradėjo šv. Pranciškus ir jį tęsė šv. Bonaventūra. Pripažįstant, kad paties proto tikslas yra pirmiau negu priemonės tą pasiekti, nes tai, kas yra didingo ir tobulo, negali priklausyti nuo niekingo arba ne tokio tobulo. Dar pripažįstant, kad Dievas trokšta aukščiausio tikslo, kas yra Jo paties garbė, ir kad Kristus Dievas-Žmogus gali teikti daugiau garbės Trejybei negu visos kitos būtybės kartu, tada aišku, kad Įsikūnijimas „Summum opus Dei“, didžiausias Dievo veiksmas, jokiū būdu negalėjo būti atsitiktinis ir negalėjo užimti tik antraeilės vietos dieviškajame plane. Priešingai, kadangi šis veiksmas yra didžiausias „Sumarum opus“, tai jis vainikuoja visą tvėrimo darbą¹⁶.

2.2.3. Švč. Mergelės Marijos Nekaltas prasidėjimas

Dunsas Škotas, kalbėdamas apie Kristaus predestinaciją, niekada nebeužsimena apie Mergelės Marijos predestinaciją. Tačiau jo mokiniai ir tiesioginiai komentatoriai pritaikė Marijai įvairius principus, kuriuos jis buvo priskyres Kristui, palikdamas Mergelę Mariją antroje vietoje po Kristaus. Anot Škoto, jei kiekviena predestinacija išplaukia iš savo prigimties, žiūrint į jo objektą, numatant nuodėmę arba pasmerkimą, tai tuo labiau reikėtų pagrįstai kalbėti apie Dievo Motinos predestinaciją, kuri buvo numatyta aukščiausiai garbei.

Štai kodėl Švč. Trejybė, numatydama Kristaus, kaip tobulo Atpirkėjo, nuopelnus, pasielgė taip, kad Marija niekada nebūtų aktuali priešininkė nei aktualios nuodėmės atžvilgiu, nei prasidedant gimtosios nuodėmės atžvilgiu. Pagrindinis Dunso Škoto dėsnis yra šis: „Jeigu neprieštarauja nei Bažnyčios autoritetui, nei Šventajam Raštui, tai atrodytų tikriau, kas yra kilnesnio, priskirti Marijai.“¹⁷

2.2.4. Apie malonę ir meilę

Dievo, savęs ir artimo meilė. Malonė ir meilė yra viena ir ta pati savybė, nes turi tas pačias ypatybes, tas pačias pasekmes, tą patį kilnumą, padaro žmogų Dievui malonų, jį suartina su paskutiniu tikslu ir padaro jį Dievo vaiku. Dargi jei malonė ir meilė realiai būtų skirtingos, tai galėtų būti atskiros žmoguje viena nuo kitos, kas būtų nepriimtina: „Malonė yra formaliai dorybė, kuri yra „meilė“, nes kas tik priskiriama meilei, tas priskiriama ir malonei, ir atvirkščiai. Taigi abi ryškiai atskiria karalystės vaikus nuo pražūties vaikų.“ Abi taip pat yra dorybių formos ir nė viena iš jų negali būti menkesnės vertės, abi susijungia tobula vienybe paskutiniame žmogaus tikslu, kuris gali būti gyvenimo kelyje¹⁸.

¹⁵ DUNS SCOTUS, Ioannis. Reportata Parisiensia. In *Opera omnia*, t. 7, Parisiis, 1894, q. 4.

¹⁶ INGHAM, M. *Scotus for Dunces. An introduction to the Subtle Docto.* New York, 2003, p. 37-69.

¹⁷ BALIĆ, C. Skotistica skola u proslosti i sdaenjusti. In *Collectanea Franciscana Slavica.* Sibenici, 1937, t. 1, p. 13.

¹⁸ DUNS SCOTUS, Ioannis. *Ordinatio* (Opera omnia, t.II). Città del Vaticano, 1950, d.27, q.un, n.3.

2.2.5. Sakramentai – šventumo priemonės išganymui pasiekti

Eucharistija yra dvasinio gyvenimo centras. Kadangi Evangelijos įstatymas yra tobuliausias iš visų įstatymų ir Kristus buvo tobuliausia nuopelnų priežastis tų malonių, kurias Švenčiausioji Trejybė nusistatė suteikti žmonių giminei, tai priderėjo suteikti žmonėms ir didžiausią malonės pagalbą kaip tik tuo laiku, kada šis įstatymas turėjo būti įgyvendintas. Dievas veikė nuosekliai: septyni sakramentai yra septyni ženklai, sėkmingai padedantys žmogui jo gyvenimo kelyje. Su sakramentų pagalba pati tobulybė yra ne tikrai intensyvi, bet taip pat ir ekstensyvi bei pakankama visiems reikalavimams šį įstatymą užlaikyti.

Pasak Škoto, Eucharistija yra tol, kol bus kovojanti Bažnyčia, ji yra viso bažnytinio kulto centras ir pagrindas. Todėl Subtilusis daktaras nė kiek neabejoja tvirtindamas, kad „beveik visoks Bažnyčioje pamaldumas yra tvarkomas šio sakramento dėlei. Jei Kristaus kūno nebūtų Eucharistijoje, tai maža būtų rūpinamasi ir kitais sakramentais ir išnyktų Bažnyčioje visoks pamaldumas, net nebeliktų Dievo garbinimo“¹⁹.

3. Škotizmo plėtra Mažesniųjų brolių ordine

Jonas Dunsas Škotas savo mokslą rėmė Ordino įkūrėjo šv. Pranciškaus dvasia, mokymu ir gyvenimu, todėl ir škotistai daugiausia buvo ir yra pranciškonai. Škotistiškas pranciškonų auklėjimas netiesiogiai prasideda jau noviciate, kai magistras, supažindindamas savo auklėtinius su Ordino dvasia, mokslu ir gyvenimu, jų gyvenimą, šv. Pranciškaus pavyzdžiu, grindžia įsikūnijusiojo Dievo Sūnaus sekimu ir jo Nekaltai Pradėtosios Motinos meile, jų tobulybės kelią palenkdamas kristocentrine kryptimi. Baigę noviciatą ir padarę įžadus, toliau klierikai lektorių mokomi filosofijos ir teologijos didžiųjų Ordino magistrų, ypač Jono Dunso Škoto, mokslo dvasia. Išėję teologijos kursą ir įšventinti kunigais, gabesnieji būdavo siunčiami į generalines studijas, kad jos parengtų vienuolynų lektorius. Tokios generalinės studijos senovėje buvo prie Paryžiaus, Oksfordo, Kembriđžo, Bolonijos²⁰ ir kitų universitetų, čia dėstydavo didieji Ordino magistrai, o studentai įsigydavo akademinis laipsnius. Studentai susipažindavo su Aleksandro Haliečio, šv. Bonaventūros ir Jono Dunso Škoto doktrina, o savo diplominiuose darbuose komentuodavo jų raštus. Tiesa, ilgainiui Mažesniųjų brolių ordinas suskilo į konventualus, observantus ir kapucinus, nes nesutarė neturto laikymosi klausimu, bet jie visi iki šios dienos tebesirūpina, net vieni kitus remdami, pranciškoniškosios dvasios ugdymu ir mokslo paveldu bei plėtra.

3.1. Škotizmas Bohemijos-Lenkijos provincijoje

Bohemijos-Lenkijos pranciškonų provincija, kuriai priklausė Lietuvos vikarija, nuo 1336 m. turėjo generalines studijas Prahėje. Jas baigę gabesni broliai studijuodavo kituose universitetuose. Ne nuostabu, kad 1347 m. įsikūrus Prahos universitetui, jie buvo pakviesti profesoriauti, o jų generalinės studijos buvo įtrauktos į universiteto programą. 1364 m. įkūrus Krokuvos universitetą²¹, XV a. pabaigoje, Mykolas iš Bystrzykowo (vadinamas Paryžiečiu, nes Paryžiuje buvo įgijęs doktoratą 1504 m.) pradėjo dėstyti teologiją. Tapęs universiteto rektoriumi, būdamas pasaulietis kunigas, jis pranciškonnams paruošė kelią į teologijos katedras ir škotizmui plačiai atvėrė duris į Krokuvos universitetą.

¹⁹ DUNS SCOTUS, J. *Reportata Parisiensia*. (Opera omnia, t. XXIV). Parisiis, 1894, d. 8, q. 1.

²⁰ HUBER, R. M. *A Documented History of the Franciscan Order 1182-1517*. Washington, 1944.

²¹ KANTAK, K. *Franciszkanie Polscy (1237-1517)*, t. 1. Kraków, 1937, s. 178.

Šiame universitete 1485 m. apgynė šias Jono Dunso Škoto tezes: „Utrum materia prima sit entitas actualis et potentativa simpliciter simplex, per se cognoscibilis et per responsabilis in praedicamento, ab entitate formae et privatione realiter distincta et absque contradictione ab eisdem separabilis“. Po šio disputo jis pradėjo profesoriauti ir net du kartus buvo paskirtas universiteto rektoriumi. Negana to, profesoriaudamas Mykolas Paryžietis parašė kelis škotistiškus veikalus, kurių tris po mirties išleido jo mokinys pranciškonas Jonas iš Stobnicos. Jono Dunso Škoto mokslas darė įtaką pasauliečiams, o 1441–1509 m. Krokuvos universitete studijavo net 35 pranciškonai. Geriau susipažinę su Jono Dunso Škoto mokslu, tapę vienuolynų lektorais, jie uždegdavo jo meile ir savo studentus, ir taip iš kartos į kartą, kol XIX a. carinė Rusija visas studijas ir visus vienuolynus uždarė²². Pats škotizmas, XV a. pabaigoje Mykolo Paryžiečio įvestas Krokuvos universitete, išsilaike iki XVIII a. pabaigos. Po Krokuvos universiteto reformos čia studijavo Lietuvos škotistai, vėliau visi studijavo Vilniaus akademijoje, išskyrus retus atvejus, kai studentai būdavo siunčiami į kitus užsienio universitetus.

3.2. Škotizmas ir škotistai Lietuvoje

Nedaug žinome apie škotistus Lietuvoje iki Mažesniųjų brolių ordino suskilimo į konventualus ir observantus. Pastarieji Lenkijoje ir Lietuvoje buvo vadinami bernardiniais. Skilimas Lietuvoje įvyko 1468 m., Vilniuje ir Kaune įsikūrus observantų vienuolynams, nors visame Ordine dviejų šakų veikimas popiežiaus buvo pripažintas tik 1517²³ m. Dar ir po Ordino skilimo Lietuvoje atsirado tokių škotistų, kurie šiandieną mums žinomi iš jų paliktų škotistiškų raštų. Negana to, čia visai netenka kalbėti apie kapucinus, kurie tik paskutiniais metais buvo įsikūrę nepriklausomoje Lietuvoje ir škotizmo srityje niekuo nespėjo pasižymėti. Rašyti tik apie lietuvius škotistus irgi beveik neįmanoma, nes konventualai savarankišką provinciją įkūrė 1686 m., o observantai – tik 1729 m., nors observantai buvo įkūrę Lietuvos provinciją 1530 ir 1627 m., bet ji neilgai išsilaike²⁴. Dėl to savaime aišku, kad Lietuvos vienuolynuose, pradžioje priklausančiuose Bohemijos-Lenkijos, vėliau Lenkijos provincijai, pagal reikalą buvo skiriami čekai, lenkai ir vokiečiai, o lietuviai būdavo siunčiami į Lenkijos vienuolynus. Negana to, rašydami savo veikalus, ne visi pažymėjo savo kilmės vietą, dėl to nėra įmanoma griežtai atskirti lietuvius nuo lenkų. Atsižvelgiant į tai, svarbu, ar žinoma jų kilmės vieta, ar Lietuvoje lektoriaudami parašė ir išleido škotistiškų veikalų. Dėl to verta labiau kalbėti apie škotizmą ir škotistus Lietuvoje nei apie lietuvius škotistus. Lietuvoje Jono Dunso Škoto mokslą pažino visi labiau išsilavinę pranciškonai, kurie 1250–1263 m. rūpinosi Mindaugo ir lietuvių krikštu. Prie jų priskirtini ir Gedimino raštininkai pranciškonai Bertoldas ir Henrikas²⁵. Dar daugiau su škotizmu buvo susipažinęs Vytenio ir Gedimino sąjungininkas Rygos arkivyskupas Frydrichas iš Pernšteino²⁶, turėjęs labai turtingą biblioteką, ilgai gyvenęs Avinjone, jautęs pranciškoniškojo gyvenimo pulsą²⁷. Tą patį galima pasakyti ir apie pirmuosius Vilniaus vyskopus pranciškonus: Andrių Vosylių (1287–1298) ir Jokūbą Piktą (1398–1407). Paskutinis net buvo Krokuvos vienuolyno lektorius, o vėliau – Lietuvos pranciškonų misijų vikarijos vikaras. Jis, kaip lektorius, buvo susipažinęs su Jono Dunso Škoto mokslu²⁸. Prie šių dar galima priskirti Grigalių Gurovą, kuris, 1424 m. gavęs popiežiaus Martyno V leidimą, studijavo Krokuvos universitete

²² KĘDZIOR, J. *De schola scotistica in Polonia. In Collectanea Franciscana Slavica*, t. 1. Sebenici, 1937, p. 81-97.

²³ GIDŽIŪNAS, V. *De Fratibus Minoribus in Lituania (1245-1517)*. Romae, 1950, p. 60.

²⁴ KANTAK, K. *Bernardyni Polscy*, t.1. Lwow, 1937, s. 180; t. 2. Lwow, 1937, s. 85-412.

²⁵ GIDŽIŪNAS, V. *De Missionibus Fratrum Minorum in Lituania (saec. XIII et XV)*. Florentine, 1950, p. 22-35.

²⁶ Ibid., p. 22-35.

²⁷ VALENTI, T. *Glimventari di Federico de Pernslein. Arcivescovo di Riga (1304-1340)*. Roma, 1933, p. 46-66.

²⁸ GIDŽIŪNAS, V. *De Fratibus Minoribus in Lituania (1245-1517)*..., p. 68-75.

bakalauro ir magistro laipsniams²⁹. Lietuvai priėmus krikštą ir joje įkūrus daugiau pranciškonų vienuolynų (1387–1398), buvo įsteigta Lietuvos vikarija, susidedanti iš Vilniaus, Kauno, Ašmenos, Pinsko ir Drohičino vienuolynų. Šios vikarijos vienuoliai buvo išauklėti ir išmokslinti Lenkijoje. Kai ilgainiui patys lietuviai pradėjo stoti į pranciškonus, vietos vienuolynuose būdavo auklėjami ir mokomi tam paskirtų magistrų ir lektorių. Tikrai žinome, kad toks lektorius Vilniaus vienuolyne jau buvo 1424 m. Vėliau, šiems pranciškonams tapus konventualais, Vilniuje buvo įsteigtos filosofijos ir teologijos studijos, kuriose klierikai būdavo supažindinami su Jono Dunso Škoto filosofija ir teologija³⁰. Nedaug šios studijos Lietuvai davė garsesnių škotistų gal ir dėl to, kad Lietuva tebebuvo dar misijų kraštas, ir visi kunigai pranciškonai buvo įsitraukę į apaštalavimo darbus, jiems nelikdavo laiko išsamesnėms studijoms.

3.2.1. Škotistai konventualai

- *Markus Korona* (1590–1650) buvo kilęs iš paprastų valstiečių, gyvenusių Koronoje, Bresto vaivadijoje, Kujavijos vyskupijoje, dėl to senu vienuolių papročiu vadinosi Markus iš Koronos arba tiesiog Korona. Stodamas į konventualus jau buvo 17 metų ir baigęs laisvųjų menų mokyklą. Tapęs vienuoliu, studijavo Šv. Bonaventūros kolegijoje Romoje, kur įgijo teologijos daktaro laipsnį, o paskui Milane, kur gavo menų magistro laipsnį. Grįžęs iš Italijos, buvo Krokuvos, Lvovo ir Vilniaus studijų regentas ir kaip Lenkijos provincijos kustodas dalyvavo Romos konventualų kapituloje³¹. 1625 m. paskirtas Lietuvos konventualų vikarijos vikaru ir Vilniaus vienuolyno gvardijonu. Pagaliau 1626 m., įsikūrus Lietuvos-Rusijos provincijai, tapo jos nariu ir nuo Pinsko iki Vilniaus kapitulos (1636-10-25 – 1639-10-26) buvo tos provincijos provincijolu³². Be kitų knygų, Markus Korona yra parašęs du škotistiškus veikalus: „Pallas Tritinia Triplicis in uno Deo substantiae etc.“ ir „Assertiones dogmaticae etc.“³³
- *Mikalojus Antanas Galeckis*, gimęs Palenkės didikų šeimoje apie 1620 m. ir miręs Drohičine 1679 m.; įstojęs į pranciškonus konventualus, studijavo Zamosčiaus akademijoje, parašė disertaciją škotistine tema ir apgynė daktaro laipsnį, o Italijoje įgijo Šv. Rašto doktoratą. Grįžęs iš Italijos 1654 m., buvo paskirtas Vilniaus gvardijonu. Mikalojaus Kaleckio laidotuvėse Valkininkuose pasakė pamokslą, o maskviečių įsiveržimo metu su vienuolyno brangenybėmis pasitraukė į Drohičiną. Paskui (1658–1661) buvo Lietuvos-Rusijos konventualu provincijolu. Baigęs provincijolo pareigas, gyveno Drohičine, kur 1667 m. gvardijonaudamas rengė naują ceremonialą, o 1673 m. vadovavo Pinsko kapitulai³⁴. Jaunystėje parašė ir išleido veikalą „Assertiones theologicae de fruitione ad mentem Subtilissimi Doctoris Joannis Duns Scoti etc.“³⁵

3.2.2. Škotistai observantai

Observantai, 1468 m. įsikūrę Lietuvoje, XV a. pabaigoje atidarė savo studijas Vilniuje, čia dėstė tam pasirengę lektoriai. Šiose studijose škotizmui plisti ir škotistams augti buvo patogi dirva, nes klierikams buvo privaloma studijuoti visas keturias Petro Lombardo „Sentencijų“ knygas pagal

²⁹ Ibid., p. 55.

³⁰ KANTAK, K. *Franciszkanie Polscy*. Kraków, 1938, t. 2, s. 230-234.

³¹ GIDŽIŪNAS, V., OFM. Korona, Morkus. In *Lietuvių enciklopedija*, t.12. Boston, 1957, p. 458.

³² KANTAK, K. *Franciszkanie Polscy...*, t. 2, s. 255.

³³ KĘDZIOR, J. Op. cit., p. 108.

³⁴ KANTAK, K. *Franciszkanie Polscy...*, t.2, s. 324.

³⁵ KĘDZIOR, J. Op. cit., p. 107.

Jono Dunso Škoto komentarus³⁶. Nepaisant to, garsesnių škotistų čia išaugo nedaug, gal dėl to, kad nedaug lietuvių patekdavo į užsienio generalines studijas, ypač įsteigus Vilniaus jėzuitų akademiją. Viena nuostabu, kad visi žinomi su Lietuva turėję ryšių senieji škotistai yra gyvenę XVII a., išskyrus Joną Komorovskį, gyvenusį XVI a. Jam iki šiol priskiriama „Introductio in doctrinam Doctoris Subtilissimi“³⁷ iš tikrųjų yra parašyta Jono iš Stobnicos. Garsusis škotistas Andrius Romanas, išleidęs studiją „Joannis Duns Scoti ord. Min. Doct. subtilissimi. Primus sententiarum“ ir „Assertiones ex universa Joannis Duns Scoti Theologiae desumptae“ tik studijavo Vilniaus akademijoje, o šiuos leidinius parengė lektoriaudamas Lenkijoje³⁸.

- *Andriejus Grondzkis*, aukštos kilmės lietuvis, jaunystėje mokėsis Vilniaus jėzuitų kolegijoje. Į pranciškonų vienuolyną įstojo 1597 m. Tapęs vienuoliu, studijavo Vilniaus akademijoje, kurią 1602 m. baigė ir buvo paskirtas Vilniaus vienuolyno lektoriumi. 1610 m. jis – Kauno vienuolyno gvardijonas, 1614 m. – Vilniaus pamokslininkas, atvertęs daug protestantų, pagaliau dar Jono Karolio Chodkevičiaus kapelionas jo žygio į Chociną metu³⁹. Kaip pagarsėjęs pamokslininkas, buvo kviečiamas sakyti pamokslų didikų laidotuvėse. Keturi tokie jo pamokslai buvo išspausdinti: „Jono Karolio Chodkevičiaus sūnaus Jeronimo Krizostomo, vaikystėje mirusio, laidotuvių pamokslas, sakytas 1614 m. kovo 18 d. Kretingos vienuolyno bažnyčioje“; „Pamokslas Kunigaikščiui Aleksandrui Masalskiui, Gardino maršalui, sakytas Vilniuje 1616 m.“; „Pamokslas Vincentui Vainai, Intursko seniūnui, sakytas Vilniuje, bernardinų bažnyčioje, 1616 m. balandžio 30 d.“; ir „Pamokslas, sakytas Sofijos Chodkevičienės laidotuvėse, Kretingoje 1619 m. liepos 4 d.“⁴⁰ Be to, rankraštyje Grondzkis yra palikęs Aristotelio fizikos komentarus⁴¹. Kaip škotistas yra parašęs ir išleidęs „Theoremata philosophica ex omnibus philosophiae partibus etc.“⁴² Šis veikalas yra jo diplominis darbas akademiniam laipsniui įgyti.
- *Bernardinas Bidgostinas*, apie kurio gyvenimą nedaug ką žinome, 1614–1617 m. buvo Vilniaus konvento lektorius⁴³. Pats Bernardinas parašė ir išspausdino „Assertiones theologicae ex toto quarto libro sententiarum Fr. Joann. Duns Scoti, doctoris subt.“⁴⁴
- *Vaclovas Pudloviskis*. Žinoma tik tiek, kad jis Vilniuje parašė, išleido ir disputavo savo tezes „Thèses mundae ad mentem F. Joan. Duns Scoti Doct. Subt. conscriptae et in.“
- *Andrius Mlavenis* taip pat apie save žinių nepaliko. Tik yra žinoma, kad jis priklausė Mažosios Lenkijos-Lietuvos provincijai. Bernardino Bidgostino, Vilniaus teologijos lektoriaus, globojamas Vilniaus kapituloje 1614 m. ir Krokuvėje 1617 m. diskutavo škotistiškojo mokslo klausimais ir savo diskusijų tezes išspausdino: „Assertiones theologicae ex toto primo libro Joannis Duns Scoti Doctoris sublimissimi“ ir „Pancarpia ex totius Theologiae inclusionibus Fr. Joannis Duns Scoti Doctoris sublimissimi desumpta“⁴⁵.
- *Cirilius Hornas*. Būdamas diakonu, 1637 m. iš Vilniaus nuvyko į Lvovo kapitulą. Čia disputavo škotistiška tema, kuri buvo atspausdinta Vilniuje. Įdomi smulkmena, kad šio disputo metu jį globojo Grigalius iš Koscos, generalinis lektorius ir Vilniaus bernardinų teologijos

³⁶ KANTAK, K. *Bernardyni Polscy*, t. 2, s. 347.

³⁷ *Pamiętnik Zakonu WW. OO. Bernardynów w Polsce*. Uł. Sadok BARĄCZ. Lwow, 1874, s. 226.

³⁸ KĘDZIOR, J. Op. cit., p. 110.

³⁹ KANTAK, K. *Bernardyni Polscy...*, t. 2, s. 235.

⁴⁰ *Pamiętnik Zakonu WW. OO. Bernardynów w Polsce ...*, s. 207.

⁴¹ KANTAK, K. *Bernardyni Polscy...*, t. 2, s. 235.

⁴² KĘDZIOR, J. Op. cit., p. 107.

⁴³ KANTAK, K. *Bernardyni Polscy...*, t. 2, s. 299.

⁴⁴ KĘDZIOR, J. Op. cit., p. 106

⁴⁵ *Ibid.*, p. 109.

fakulteto ordinarinis profesorius. Iš to atrodytų, lyg Vilniaus observantų studijos būtų turėjusios generalinių studijų teises prie Vilniaus akademijos. Ciriliaus Horno disputo tema: „Décréta theologica praesentiam divinarum futurorum absolutorum et conditianatorum <...> defnientia ad arbitrium doctoris subtilis“⁴⁶.

- *Domininkas Kutavičius*, kilęs iš Vilniaus. 1665 m. Krokuvos kapituloje, pirmininkaujant Pauliui Budimirui iš Kroatijos, buvo išrinktas Mažosios Lenkijos-Lietuvos provincijos provincijolu. Mirė Prahoje 1668 m. kovo 7 d. Jis parašė „De praedestinatione Ex primi Sententiarum libri, distinctione XLI A. R. Patris Joannis Duns Scoti, Doctoris Sublimissimi, desumpta“⁴⁷.
- *Pranciškus Borzykowskis* (1657–1735), jo gimimo vieta nežinoma, mirė Krokuvoje. Buvo Mažosios Lenkijos-Lietuvos provincijos generalinis lektorius. 1702 m. provincijos archyvistas, provincijolas (1720–1723), provincijos vikaras (1728–1729). Jis parašė ir išleido pamokslų apie šventuosius⁴⁸ ir dvi škotistiškas studijas: „Gratus animi sensus per Theologiam de verbo incarnato thoremata menti Doctoris subtilis, Joannis Duns Scoti conformia“ ir „Rosa graetae seu conclusiones theologicae in spinoso Sacrae Theologiae propagatae“⁴⁹.

3.2.3. Mūsų laikų lietuviai škotistai

Po dviejų šimtmečių pertraukos Lietuva vėl sulaukė škotistų: šį kartą jau tikrų lietuvių iš atgimstančios Lietuvos pranciškonų provincijos narių. Škotizmo žydėjimo laikai baigėsi XVII a., nes iki tol Škoto mokslas, tuo metu oficialus Bažnyčios mokslas, buvo išstumtas tomizmo⁵⁰. Škotizmas pradėjo atsigausti tik XX a., ir ne tik tarp pranciškonų, bet ir kitose mokslo įstaigose. Net Peterburgo dvasinėje akademijoje ir dominikonų Fribergo universitete patys studentai panoro rašyti diplominius darbus, remdamiesi Jono Dunso Škoto mokslu.

Išvados

Šių laikų tyrinėtojai išskleidė išankstinius nusistatymus apie škotistinės kalbos tamsumą ir subtilaus mąstymo abstraktumą. Šioje kalboje slypi intensyvus intelektualumas, tarnaujantis Evangelijai ir krikščioniškajam humanizmui. Visos škotizmo pastangos nukreiptos į praktiką: Kūrimą, Įsikūnijimą, Dievą ir Žmogų. Lietuvos pranciškonai prisidėjo prie vientisos filosofijos, kūrimo teologijos ir dvasingumo visumos, kuri kyla iš Dievo Apreiškimo ir jo interpretavimo remiantis protu, kad pagrindinį kūrimo veiksmą lemia laisva valia, o Dievo ryšys su kūriniais yra laisvas ir grindžiamas meile, akcentuojant būtent valios pirmumą, pagrįstą meilės, kaip laisvo ir pirmapradžio akto, svarba. Iš laisvos valios kyla ta priežastis, dėl kurios žmogus galės mėgautis Dievu visą amžinybę. Škotistai tai įvardija kaip kilniausią žmogaus sugebėjimą. Tačiau valios pirmumas nesureikšmina intelekto išskirtinumo, nes valia ir intelektas yra dvi esminės realybės vienoje sieloje. Protas gali pateikti valiai pažinimo objektą ir jį lemti, tačiau sprendimas priklausys nuo žmogaus valios. Intelektas padeda suvokti pažinimo objektą, įvertinti jo privalumus ir trūkumus. Be tokios intelekto veiklos pats valios aktas būtų neįmanomas. Tačiau galutinį sprendimą padaro laisva valia, nes ji yra laisvo žmogaus pasirinkimo pagrindas. Valia rūpinasi moraline žmogaus tvarka. Valia

⁴⁶ KANTAK, K. *Bernardyni Polscy*, t. 2, s. 172.

⁴⁷ Ibid., s. 111.

⁴⁸ Ibid., s. 395, 412, 497.

⁴⁹ KĘDZIOR, J. Op. cit., p. 106.

⁵⁰ BALIĆ, C. Skotisticna skola u proslosti i sdaénjosti, p. 4-54.

gali laisvai pasirinkti objektą ir pasinaudoti juo kaip priemone, tikslu. Valios laisvumas nepriklauso nuo to, ar ji pritampa prie teisingo proto ir ar jam paklūsta. Tačiau kad valios aktas būtų moraliai geras, jis turi derėti su teisingu protu, nes jis lemia priklausomybę moralinei tvarkai. Veiksmo moralumui būtinas valios ir proto suderinamumas. Pasaulis suvokiamas ne tik protu, kaip pažinimas, bet ir valia, kaip mylima realybe. Valios laisvumas nepriklauso nuo to, ar žmogaus veiksmai yra racionalūs, ar ne. Pagrindinis skirtumas, kurį Škotas nustato tarp valios ir intelekto, arba proto, yra tas, kad valia yra valia, o protas yra protas, kitaip sakant, tai tarpusavyje nesutampantys dalykai. Moralės srityje tiek protas, tiek valia neturi viršenybės vienas prieš kitą.

Iki šiolei škotizmas ir škotistai Lietuvoje dar mažai studijuoti, daugelis škotistų veikalų tebėra rankraščiuose ir laukia studijų. Lietuvos pranciškonai buvo toliaregiški, kaip ir jų mokytojas, mokėjo pateikti visuotinę, vientisą ir dinamišką Dievo, žmogaus ir pasaulio interpretaciją, nenu-toldami nuo Ordino įkūrėjo dvasios. Jų gyvenimas buvo persmelktas vidinės maldos, iš kurios išplaukė jų pasaulio matymas ir suvokimas. Nors Lietuvoje škotistiškų studijų buvo parašyta ir išleista mažai, vis dėlto per Lietuvos pranciškonus, ypač per jų vienuolynų bibliotekas, škotizmas Lietuvoje buvo labai paplitęs. Norintieji čia galėdavo rasti paties Jono Dunso Škoto veikalų ir jų komentarų, parašytų geriausių pasaulio škotistų. Remiantis T. dr. Julijaus Kędzioro, OFM, 1935 m. tyrimais, Lietuvos, Lenkijos ir Rusijos pranciškonai yra parašę 135 didesnes ar mažesnes škotistiškas studijas. Daugelis jų, esant nuolatiniam ano meto ryšiui su Lenkija ir Rusija, pasiekda-vo Lietuvos pranciškonų vienuolynų bibliotekas. Škotistiškos studijos labiausiai buvo plėtojamose XV–XVII a. Vėliau, ypač po Lietuvos ir Lenkijos padalijimo, iki šių valstybių nepriklausomybės atkūrimo, didesnio garso škotistų neaptinkame. Nepaisant to, XX a. lietuviai kun. Vincentas Zajančauskas, OFM, kun. Bernardinas Grauslys, OFM, kun. Petras Celiešius domėjosi ir dirbo Jono Dunso Škoto mokslo srityje.

Literatūra

- BALIĆ, Charles. Skotistica skola u proslosti i sdaénjosti. In *Collectanea Franciscana Slavica*, t. 1. Sibenici, 1937.
- BALIĆ, Charles. Duns Skoto. In *Enciclopedia Cattolica*, t. 4. Città del Vaticano, 1986.
- Pamiętnik Zakonu WW. OO. Bernardynów w Polsce*. Ul. Sadok BARĄCZ. Lwow, 1874.
- BETTONI, Efrem. *Duns Scoto*. Brescia, 1946.
- BONAVENTURA, SAN. *Della perfetta vita religiosa. Cinque opuscoli mistici*. Ed. Marino Bernardo BARFUCCI. La Verna, 1974.
- BONAVENTURA, SANTO. *La via della Croce: dalle opere mistiche di s. Bonaventura*. Ed. Angelico POPPI, Fausto CASA. Padova, 1974.
- DUNS SCOTUS, Ioannis. *Ordinatio* (Opera omnia, t. I–XIV). Città del Vaticano, 1950–2013.
- DUNS SCOTUS, Ioannis. *Reportata Parisiensia* (Opera omnia, t. XXII–XXIV). Parisiis, 1894.
- DUNS SCOTUS, Ioannis. *Quaestiones quodlibetales* (Opera omnia, t. XXV–XXVI). Parisiis, 1895.
- DUNS SCOTUS, Ioannis. *Tractatus de Primo Principio*. Freiburg im Breisgau, 1941.
- GIDŽIŪNAS, Viktoras. *De Fratribus Minoribus in Lituania (1245–1517)*. Romae, 1950.
- GIDŽIŪNAS, Viktoras. *De Missionibus Fratrum Minorum in Lituania (saec. XIII et XV)*. Florentine, 1950.
- GIDŽIŪNAS, Viktoras. Korona, Morkus. In *Lietuvių enciklopedija*, t. 12. Boston, 1957, p. 458.
- GRAUSLYS, Bernardinas. Jonas Duns Skotas. In *Lietuvių enciklopedija*, t. 5. Boston, 1950, p. 239–242.
- HUBER, Raphael Mary. *A Documented History of the Franciscan Order 1182–1517*. Washington, 1944.
- INGHAM, Mary Beth. *Scotus for Dunces. An introduction to the Subtle Doctor*. New York, 2003.
- KANTAK, Kamil. *Franciszkanie Polscy (1237–1517)*, t. 1. Kraków, 1937; t. 2. Kraków, 1938.
- KANTAK, Kamil. *Bernardyni Polscy*, t. 1–2. Lwow, 1937.
- KĘDZIOR, Julianus. De schola scotistica in Polonia. In *Collectanea Franciscana Slavica*, t. 1. Sibenici, 1937.
- KORONA, Marek. *Directorium albo raczej wprowadzenie do pojęcia terminów, elementów filozoficznych*. Lwow, 1639.
- MANZANO, Guzman. *Estudios sobre el conocimiento en Juan Duns Eskoto*. Murcia, 2000.
- MERINO, Jose. *Pranciškonų filosofijos istorija*. Vilnius, 2000.
- MINGES, Parthenius. *Joannis Duns Scoti doctrina philosophica et theologica*, t. 1–2. Firenze, 1930.

- MOORMAN, John Humpidge. *A history of the Franciscan Order from its origins to the year 1517*. Chicago, 1988.
 ROTUNDO, Bernardinus a S. Ioanne. *Institutiones Philosophiae perennis*, t. 1–2. Neapoli, 1937.
 RYAN, John, BONANSEA, Bernardino. *John Duns Scotus, 1265–1965*. Washington, 1965.
 SCARAMUZZI, Diomedede. *Duns Skoto summula*. Firenze, 1990.
 SCARAMUZZI, Diomedede. *La dottrina del B. G. Duns Skoto nella predicazione di S. Bernardino da Siena*. Firenze, 1930.
 VALENTI, T. *Glinventari di Fr. Federico de Pernslein OFM. Arcivescovo di Riga (1304–1340)*. Roma, 1933.

THE DEVELOPMENT OF THE LITHUANIAN FRANCISCAN THEOLOGICAL THOUGHT UNDER THE IMPACT OF JOHN DUNS SCOTUS TEACHING

Saulius Bytautas

OFM, Convent of St. George, Kaunas

Summary

Contemporary researchers dispelled preconceptions about the benighted character of Scotus' speech and the abstraction of subtle thinking. His speech implies intense intelligence that serves the Gospel and Christian humanism. Franciscan thinkers and theologians understood that the main action of God's creation comes from free will, and his relationship with works is free and based on love. The priority of will is based on the significance of love as a free and primordial act. Free will provides the reason why man will be able to enjoy God for a whole eternity. Scotists named it as man's noblest ability. However, the priority of will does not give prominence to the exclusivity of intellect, as will and intellect are two fundamental realities in one soul. The mind can present the will with an object of cognition and predetermine it, however, the decision will depend on human will. Intellect helps to perceive the object of cognition and to evaluate its advantages and disadvantages: the absence of such intellectual activity would make an act of will impossible. Still, the final decision belongs to free will which is the basis of free man's choice. Will takes care of the moral order in man. It is free to choose an object and to use it as a means or as a goal. The freedom of will does not depend on its adjustment, or a failure to adjust, to the right mind or its obedience or disobedience to it. However, for the act of will to be morally good, it must be compatible with the right mind which predetermines belonging to moral order. The morality of action calls for the compatibility of will and mind. The world is perceived not just by mind, as cognition, but also by will, as beloved reality. The freedom of will does not depend on the (ir)rationality of human actions. The major distinction between will and intellect, or reason, as identified by Scotus, is that will is will, and reason is reason; in other words, those are mutually incompatible things. In the field of morals, neither will or reason have precedence over each other.

To date, Scotism or Scotists have been little studied in Lithuania; most of Scotist works remain in manuscripts and, if not destroyed by time, then covered with dust, they wait to be studied. Lithuanian Franciscans contributed to the development of a single totality of philosophy, theology, and spirituality. They were far-sighted, like their Teacher, and were able to present a universal, unified, and dynamic interpretation of God, man, and the world without deviating from the spirit of the founder of the Order. Their life was filled with internal prayer that accounted for their vision and understanding of the world. Despite an insignificant number of studies on Scotism written and published in Lithuania, due to Lithuanian Franciscans, and especially their monastic libraries, Scotism there was rather well known.